

CALIFORNIA INSTITUTE OF TECHNOLOGY NEDEN BİR TÜRK ÜNİVERSİTESİ DEĞİLDİR? KÜLTÜRLERARASI BİR ANALİZ

Ceyhan ALDEMİR*

GİRİŞ

Bu başlığa benzer bir başlığı Celal Şengör (2015) "Newton Neden Türk Değildi?" adlı eserinde kullanmıştır. O da kitabında ifade ettiği gibi Çinli hocasının 1970'li yıllarda emeklilik konuşmasını benzer bir konuda yaptığını, kendisinin de ondan ilham alarak üniversitelerin kültürlerin bir ürünü olduğu genel tezinden hareketle böyle bir başlığı seçtiğini belirtiyor. Gerek Şengör gerekse Çinli hocası bilim insanlarından hareketle kültürlerarası bir kıyaslama yaparken ben konuyu kurumlar (üniversiteler) bazında yapmayı uygun gördüm.

Analizlerime başlamadan önce iki ülkeden iki üniversitenin bazı özelliklerini aşağıdaki tablolar vasıtasıyla karşılaştırmak istiyorum. Bunlar ABD'den California Institute of Technology (CIT) diğeri Türkiye'den Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'dür (GYTE).

Tablo 1: CIT- GYTE Karşılaştırması*

	CIT	GYTE
Kuruluş Tarihi	1892	1992
Kampüs (m ²)	501.828 m ²	1.370.070 m ²
Ana Akademik Birimler	6	7
Öğrenci Sayısı	1001 lisans, 1254 lisansüstü	1570 lisans, 1156 lisansüstü
Araştırmacı Bilim İnsanları	600	?
NASA Kuruluşları	5	-
Öğretim Üyesi-Öğrenci Oranı	1:3	1:7
Profesör (Doç, Yrd. Doç)	300	400
Öğrenci kulüpleri	150	11
1 Yıldan Fazla Süreli Ziyaretçi Bilim İnsanları	Einstein, Hawkings, Bohr	?
Nobel Ödüllü Akademisyen Sayısı	35	-
Araştırmalarda Yer alan Lisans Öğrencisi %'si	%95	-
Bütçe	6 milyar TL	77 milyon TL
Üniversite Sıralaması	1. (Dünya Üniversiteleri Sıralaması)	7. (Türkiye Üniversiteleri Sıralaması)

* Tablo 1'deki bilgiler www.caltech.edu ile www.gyte.edu.tr adreslerindeki bilgilerden derlenmiştir.

* Emekli Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, İzmir, E-posta: ceyhan.aldemir@deu.edu.tr

California Institute of Technology Neden Bir Türk Üniversitesi Değildir? Kültürlerarası Bir Analiz

100 yıl arayla kurulmuş CIT yaşlı, GYTE ise ona kıyasla bir hayli genç bir üniversitedir. CIT, Amos Thorp adlı bir girişimci tarafından meslek yüksekokulu olarak kurulmuş, şimdiki adını 1922'de almış, 1930'lu yıllarda ise Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) tarafından kurulacak Jet İtme Laboratuvarı (JPL) için uygun görülmüştür. Ve hala, Bugün CIT NASA'nın Mars projesinin çok önemli bir kısmını gerçekleştiren ve bu konularda sürekli araştırma yapan bir kuruluştur.

GYTE tümüyle lisansüstü eğitim ve araştırma yapmak üzere kurulmuş, en azından kuruluşunda bir hayli iddialı bir üniversitedir. CIT ise yıllar içinde gerek yaptığı araştırmalar ve projelerin kalitesi gerekse üniversite bazında oluşturduğu kültürel değerlere sadakatiyle ön plana çıkmış ve Türk Üniversitelerinin en büyüğü İstanbul Üniversitesi'nden (80.000'in üzerinde öğrenci) bile 7 kat daha fazla bir bütçeye sahip olmuştur (öğrenci sayısı 2200).

Tablo 1'deki en çarpıcı unsur ise CIT'teki Nobel Ödüllü bilim insanların çokluğu ama en az onun kadar önemli olan lisans öğrencilerinin %95'nin bilimsel araştırmalarda çalışıyor olmasıdır. Her iki kurumda hemen hemen aynı sayıda fakülte, enstitü ve laboratuvara sahiptir. Öğrenci sayıları da benzerlik göstermektedir (CIT: 2255, GYTE: 2726).

Birçok konuda benzer olmalarına karşın CIT dünya sıralamasında her zaman için ilk 5'e giren bir okul olmasına rağmen GYTE'nin böyle bir başarısından söz etmek güçtür. Pekâlâ, bazı konularda benzer ama bazı alanlarda inanılmaz ölçüde farklı olan bu kurumların dünya genelinde sıralanışlarında inanılmaz farkı (uçurumu) nasıl izah edebiliriz? Neden GYTE ve/veya herhangi bir Türk Üniversitesi CIT değildir?

Kuşkusuz, bu farkın oluşmasında sosyal, tarihsel birçok faktör etkili olmuştur. Ancak, bunlar hemen hepimizin günlük bilgileri içinde olan istatistiksel bilgilerdir. Bu kapsamda veri olduğu sürece analiz yapmak mümkün iken bu karşılaştırmada daha zor ve tartışmaya açık bir yol tercih edilerek gözle görülmeyen farklar kültürel olarak açıklanmaya çalışılacaktır. Böylelikle sadece iki kurumun karşılaştırması değil bu kurumları şekillendiren sosyo-tarihsel faktörler de bilim kurumlarını anlamada kullanılacaktır

CIT İLE GYTE KARŞILAŞTIRMASINA KÜLTÜREL BİR CEVAP

CIT neden Türk Üniversitesi değildir? sorusuna yanıtım kültür ve kültür tarihidir. Bunları incelemeden yapılacak herhangi bir açıklama eksik kalacaktır. O nedenle analizlerime öncelikle bu çalışma için benimsediğim kültür tanımını yaparak başlamak istiyorum.

Ceyhan Aldemir

Kültür, kıyaslamalı kültür çalışmalarında, bir grup insanı bir diğer gruptan ayıran ortak ve o gruba has kolektif zihniyet (mentalite) programlamasıdır (Hofstede, 2003). Dolayısıyla CIT (ABD) ve GYTE (Türk) zihniyetleri öncelikle çalışma konumuz olacaktır. Zihniyet ve kültür kavramları burada nispeten eş anlamlı kullanılmaktadır. Kültürü oluşturan faktörlere baktığımızda aralarındaki ayrımı görebiliriz.

Hofstede'ye (2003) göre kültür iç içe geçmiş soğan halkaları gibi katmanlardan oluşur. Buna göre kültür kavramının özünü yaşam ve yaşamla ilgili temel varsayımlar, inançlar oluşturmaktadır. Bunun etrafındaki katmanda ise yine yaşamımızda yer alan kurallar, adetler-gelenekler ve değerler yer almaktadır. Gözle görülebilen en dış tabakada ise insan ürünü yapılar ve eserler yer almaktadır.

Kültür soğan metaforuna devam edilirse, iç kısımda kalan tabakalar kültürün görünmeyen, elle tutulmayan kısımlarıdır. Kültürler ve/veya kavramlar arasındaki fark ve benzerlikleri açıklamada gözle görülmeyen spiritüel faktörler tam da bu tabakalarda yer almaktadır. Buradaki faktörler ancak uzun gözlem ve mevcut davranışlara yapılacak referanslarla açıklanabilir. İnsan zihninin içini okuyamayacağımıza göre o kişi/kurum/toplum zihniyetini ancak bu aktörlerin davranışlarına bakıp çıkarsamalarda bulunarak anlayabiliriz.

En dış tabakada ise her zaman gördüğümüz elle tuttuğumuz eser ve yapılar mevcuttur. Örneğin çeşmeler, yollar, saraylar, kitaplar, sanat eserleri gibi. Kültürün bu kısmı analizimizin dışındadır. Çözümlemenin ana odak noktası katmanların asırlarca hatta binlerce yıl yaşayacak olan "değerler" üzerine kurulu olmasıdır.

Değer kavramının birçok tanımı vardır. Bu çalışmada değer: "İnsan davranışlarına yön veren saikler." "Bir grup insanın önem verdiği şeyler" (Rosinski, 2004: 25) olarak betimlenmektedir. Değerler Tablo 1'de de görüldüğü gibi kültürün özünü oluşturmaktadır. Davranışlarımızın tümünü etkileyen değerler birbirleriyle ilişkili olup kendi içlerinde hiyerarşik yapıya sahip sistemler ve/veya alt sistemler oluşturabilirler. Bu sistem (kültür) ve/veya alt sistemler (alt kültürler) zaman zaman hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle çelişki içinde olabilirler. Vazgeçilmeyecek kadar önemli olan değerler hiyerarşinin en üstünde yer alırken (örneğin Türkiye için aileye verilen değer) bazı değerler en altlarda yer alabilirler (örneğin Türkiye için vefasızlık, nankörlük gibi). Alt değerlerde yaşanan çelişkiler (tenakuzlar) kişiyi fazla etkilemezken, üst değerlerdeki çelişkiler ciddi rahatsızlıklara (bunalım, pasifleşme vs. gibi) yol açabilir. Örneğin, mesleki başarıyı çok önemli gören bir bireyin yükselmek için vefasızlıkta bulunması onu pek bozmayacaktır. Ancak, mesleki ilerleme imkânı ile eşe duyulan sevgi/aşk

California Institute of Technology Neden Bir Türk Üniversitesi Değildir? Kültürlerarası Bir Analiz

karşı karşıya geldiğinde; yani kişi birini seçme durumunda kaldığında örneğin kariyerde ilerlemek için İzmir’de kalması gerekirken çok sevdiği eşinin Adana’da ikamet etmek istemesi ciddi bir çelişkidir ve kişide bunalıma sebep olacaktır. Bu duruma bulunduğu çözüme göre de savunma mekanizmaları geliştirecektir.

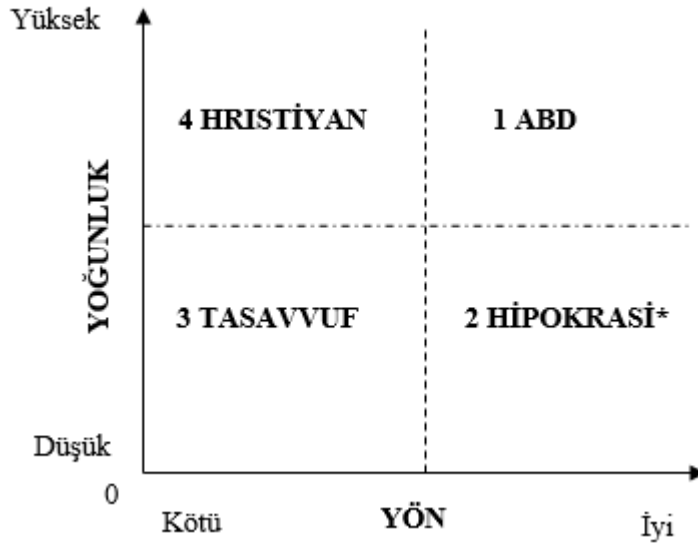
Değerlerimizin büyük bir kısmını küçük yaşlarda farklı aktörlerden ediniriz. Bunlar önem sırasıyla aile, akraba, arkadaş, okul ve genel çevreden (kulüpler, dernekler, medya gibi) olabilir. Ailenin ve yakın akrabaların (dede, babaanne, dayı, amca gibi) verdiği değerler kolay kolay ikame edilmez. Yani bir başka grup; örneğin okul dahi, bu değerleri veremez. Dolayısıyla aile içi çocuk eğitimi son derece önemlidir. Küçük yaşta zihnimizde programlanan “değerler hiyerarşileri” ömür boyu bizlerle yaşayacak ve en yetişkin halimizde dahi davranışlarımızı etkileyeceklerdir. Özetle; değerler:

- 1) Kavramlar ve inançlardan oluşur,
- 2) Ulaşmak istenilen, arzu edilen sonuçları gösterir (iyi, kötü gibi),
- 3) Yoğunlukla geçmişten süzülüp gelir,
- 4) Davranışlarımızı seçerken veya hem davranışlarımızı hem de olayları değerlendirirken kılavuz rolü oynar,
- 5) Önem derecelerine göre sıralanırlar (hiyerarşik yapı)

Değerlerin sözünü etmemiz gereken iki önemli özelliği daha vardır. Bunlar:

- a) Yoğunluk: Bir değer bir kişi için ne kadar önemliyse yoğunluğu da artar
- b) Yön: bazı durumları (çıktıları) iyi-kötü; güzel-çirkin olarak tanımlamak değerlerin yönünü gösterir.

Bu özelliklere dayanarak bir Değerler İzgarası yaratmak mümkündür. Bu değerler izgarasında CIT Üniversitesi’ni temsilen A.B.D, GYTE Üniversitesi’ni temsilen ise Türkiye değerleri dikkate alınabilir. Örneğin para konusunda bu kültürlerin nasıl bir değer yargısı olduğunu anlamak için Şekil 1’deki tipolojiye bakılabilir. Her tipolojide olduğu gibi bazı gruplar azınlıkta da olsa, diğer gruplar bu izgarada temsil edilebilir.

* Hipokrasi: İkiyüzlülük, riyakarlık.

Şekil 1: Paranın Değişik Kültürlerdeki Değer Özellikleri

Örneğin bu tipolojiye göre:

1. A.B.D: Para önemlidir ve fazlası daha da iyidir.

2. Hipokrasi: Para önemli değildir ama çok para sahibi olmak iyidir. (ikiyüzlü kültürlerde: canım önemli değil ama yan cebime koyuversen iyi olur anlayışı)

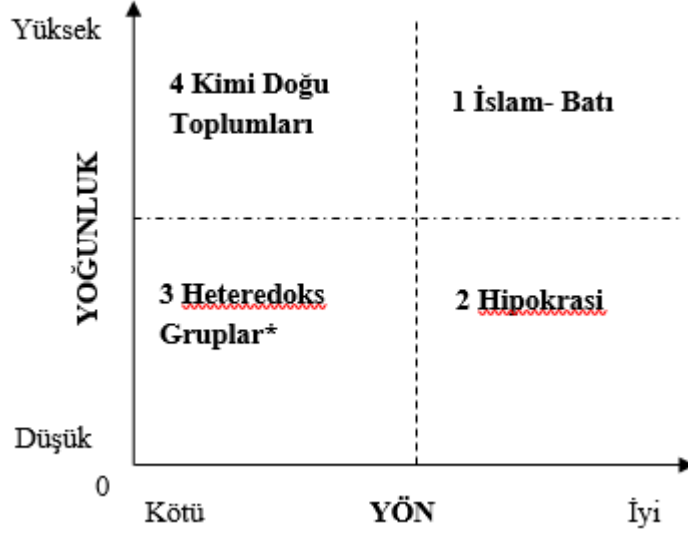
3. Tasavvuf: Sabri Ülgener'de (1981) ele alındığı şekilde: para önemli olmadığı gibi kötüdür de. Her türlü kötülüğün başıdır. (Bkz. Çizelge 5)

4. Hristiyan: (Mark İncili 10: 21-25) Para önemlidir ama fazlası kötü azı iyidir.

Şimdi, herkes kendi değerlerini yukarıdaki ızgaraya benzer şekilde düzenleyip, kendi değerlerini değerlendirebilir. Bunun faydalı bir egzersiz olduğunu düşünmekteyim.

Bundan sonra ele alacağımız değerleri de böyle bir analizden geçirmenin faydalı olacağına inanmakla birlikte bunun çok zaman alacağı gerekçesiyle bu analizi yapmayacağım. Ancak konumuz üniversite ve bilim olduğu için bir değer olarak bilimi böyle bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda (Bkz. Şekil 2) kültürel değerlerin önemi ve özellikleri üzerinde durduktan sonra araştırma sorumuza geri dönecek olursak, öncelikle üniversite nedir, türleri ve özellikleri nelerdir sorularını yanıtlamak gerekecektir.

California Institute of Technology Neden Bir Türk Üniversitesi Değildir? Kültürlerarası Bir Analiz

* Ana akımdan çok farklı çeşitli tarikat ve gruplar.

Şekil 2: Bilimin Değişik Kültürlerdeki Değer Özellikleri

1. Batı kültüründe bilim çok önemlidir. Fazlası iyidir.

1. İslam- Kuran ve Hz. Muhammed: Akıl (bilim) çok önemlidir. Fazlası iyidir. Bu görüşün uzantıları: İbn-i Sina, Farabi ve İbn-i Rüşd'ün akılcılık anlayışıdır.

2. Hipokrasi: Bilim iyidir ama olsa da olur olmasa da anlayışı.

3. Heteredoks: Ana akım İslam'dan çok farklı zihniyete sahip tarikat ve gruplar. (Taliban, IŞID, El Kaide gibi). Bilim önemli değildir ve kötüdür (Gâvur icadı). Önemli olan bizim öğretimizdir.

Tarihimizde Kadızadeliler (1600-1650'li yıllar) akımının kurucusu Kadızade Mehmet'in şu sözleri bu alt kültürü çok iyi betimlemektedir: "Hz. Muhammed'den bu yana gerçekleşen tüm icat, gelişme ve yenilikler gâvur icadıdır; dolayısıyla reddedilmesi gerekir." (Ülken: 2013) "Geometri bilmeyen kadılar doğru karar veremez" diyen devrinin şeyhülislamının da geometri bilmediğine dikkat çeken Tokatlı Lütfi'nin 1494'de İstanbul At Meydanı'nda asılması (Ocak, 2005) gibi benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Maalesef çağımızda kimi radikal dinci gruplar (El-Kaide, Taliban, IŞID gibi) tümüyle bu zihniyetin ürünüdürler. Bilimin böyle bir anlayışın (zihniyetin) hâkim olduğu bir kültürde yaşaması imkânsızdır.

4. Kimi Doğu Topluları: Bilim önemlidir ama fazlası insanı dininden inancından edebilir dolayısıyla kötüdür. Dikkatle yaklaşmak gerekir. Yeteri

Ceyhan Aldemir

kadar uğraşmalı, çok fazla bilimle uğraşmak insanı dinden uzaklaştırabilir. Bu görüşlere hala Anadolu'da ve İslam ülkelerinden bazılarında rastlanılmaktadır.

TDK Büyük Tükçe Sözlük'te üniversite "yüksek düzeyde eğitim, bilimsel araştırmalar ve yayın yapan yükseköğretim kuruluşları" olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla belirli uluslararası standartlarda araştırma ve yayın yapmayan kuruluşlar üniversite değildir. Sadece eğitim yapan üniversiteler olduğu gibi daha çok bilimsel araştırma yapan üniversiteler vardır. Türkiye'deki yükseköğretim kuruluşlarının büyük bir kesimi eğitim yapan kuruluşlardan oluşmaktadır. Özellikle devlet üniversitelerinin sahibi olan T.C. devleti ve onun temsilcisi birçok hükümetin üniversitelere bakışı; gençleri boşluktan, avarelikten uzaklaştıracak ve kontrol altında tutacak mekanizmalar şeklinde olmuştur. Bizzat katıldığım TBMM Bütçe Plan Komisyonu Haziran 1992 görüşmelerinde Prof. Dr. Ekrem Pakdemir'in konuşması buna örnek gösterilebilir. Bilimsel araştırmalar konusunda Türk üniversitelerinin iddiası olamayacağı, birçok çalışmanın kopya olduğu sık ileri sürülen söylemlerdir. 44 yıllık deneyimime dayanarak Türk üniversitelerinin büyük bir çoğunluğunun sadece eğitim veren yüksekokullar-meslek okulları gibi olduğunu ileri sürebilirim. Varmış ve artıyor gibi gözükken akademik yayın sayısının ise yardımcı doçent, doçent ve profesör olmak için gerekli yayın şartının kaldırılmasıyla birlikte inanılmaz derecede düşeceğinden eminim. Kültürün ve değerlerin önemi tam da burada ortaya çıkmaktadır. Eğer bir toplumda bilime ve bilimsel çalışmaya verilen önem genel değer hiyerarşisinin en altlarında yer alıyorsa, insanların bu değerleri içselleştirip kendiliğinden herhangi bir dış etki-baskı olmadan bilimsel çalışmalar ortaya koymaları neredeyse imkânsızdır. Üniversite bilim insanlarının yüzde kaçını öz eleştirilerini yaptıklarında ne kadar rahatlıkla "ben araştırmalarımı bilime verdiğim değer yüzünden yapıyorum" diyebilir tahmin etmek zordur, ancak benim yakın çevremdeki gözlemim bunun çok az olduğu yönündedir. Toplumsal kültürde bilime verilen önem (değer) düşükse o toplumun ürünü olan üniversitelerde bunun yüksek olacağını beklemek ham hayaldir.

Bilimsel araştırmaların amacı gerçeği bulmaktır. Gerçek geçmişte çok değişik yöntemlerle aranmıştır. Putlar, dinler, mitoloji, efsaneler, hurafeler, büyü vs. kullanılan yöntemlerden bazılarıdır. Gerçeği bulmak için özellikle sağlam, sınanabilir, güvenilir yöntemlerle elde edilmiş bilgiye ihtiyaç vardır. Bilimsel bilgi çoğunlukla birçok kişinin katkısını gerektiren kurumlarda yaratılmaktadır.

California Institute of Technology Neden Bir Türk Üniversitesi Değildir? Kültürlerarası Bir Analiz

Bilgi, tarihsel olarak Doğu'da medreselerde öğretim ve tehafüt yorumları yaparak, Batı'da ise 18. Asırdan sonra üniversiteler araştırmaya ağırlık vererek üretilmeye çalışılmıştır.

BİLGİYİ-GERÇEĞİ NASIL ELDE ETTİĞİMİZİN TARİHÇESİ

Kabaca dört bilgi edinme-gerçeği ortaya çıkarma yöntemi vardır. Bunları Tablo 2'de görmek mümkündür.

Tablo 2: Bilgi Edinme-Yaratma Yöntemleri

DOĞU	BATI		
<ul style="list-style-type: none"> • 1) Kalam (çoğu İslam ülkesinde hala devam ediyor • İmam- Gazali • Tümüyle kavramsal, metafiziksel ve skolastik • Bilgi üreten yerler: cami ve medrese	<p>1) Skolastik (16-17. yy'a kadar)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kavramsal • Metafizik • Teolojik • Tümüyle skolastik • Bilgi üreten yerler: kilise ve skola	<p>3) Görgülcülük (17. yy ve sonrası)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Endüktif • Bacon • Locke • Berkeley • Hume • Gözlem, deney ve ispata dayanan düşünce	<p>4) Pragmatizm (19-20. yy)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Endüktif ve dedüktif- Ampirik ve Akılcılık okullarının birleşimi • Dewey • John Pierce
<p>2) Akılcılık (12.yy'a kadar)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Farabi • İbn-i Sina • İbn-i Rüşd	<p>2) Akılcılık (16-17. yy)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dedüktif • Descartes • Leibniz • Spinoza		

Genellikle bilginin üretildiği yükseköğretim kurumlarının (üniversiteler) tarihine baktığımızda seçilen bilgi üretme yöntemlerinin nelere yol açtığını da görebiliriz. Doğu ülkelerinde 12. yüzyıla kadar bilgiye hem kalam hem de akılcılık yöntemleriyle ulaşıyordu. Akılcılığın veya o zamanki tabiriyle felsefenin önde gelen isimleri Farabi, İbn-i Sina, İbn-i Rüşd'tü. Kelamın ise en önemli ismi İmam Gazali'di. Kelam tümüyle kavramsal ve metafiziksel açıklamalara dayanırken akılcılık araştırmaya ve neden-sonuç ilişkilerini dünyevi olarak açıklamaya çalışmıştır. Doğuda bu iki yöntemden üstün gelen İmam Gazali'nin görüşleri olmuş; ayrıca onunla birlikte 12. asırdan itibaren içtihat denilen nispeten özgür ve istişareye dayanan yorum yapabilme yolu da tıkanmıştır (Ülken, 2013; Adıvar, 1939). Tüm bunlara ilaveten eğitim dili neredeyse Cumhuriyete kadar Arapça olmuştur. Batı'da ise 16. yüzyılda reformist akımların etkisiyle İncil'in ülke

Ceyhan Aldemir

dillerine çevrilmesi ve kilisede bunların okunması zorunluluğu okuma-yazma oranlarını arttırmıştır. (17. yy'de İskoçya'da bu oran %40 düzeyindedir.) 17 ve 18. yüzyılda sadece akılcılık değil araştırmacılık da ön plana çıkmış; gözlem, deneye ve ispata dayanan bilimsel yöntem anlayışı yükseköğretim kurumları olan üniversitelerde gerçeği bulmanın vazgeçilmez yöntemi haline gelmiştir.

19. ve 20. yüzyıllarda ise özellikle ABD'de görgül ve akılcılık yaklaşımlarının birleştirilmesiyle pragmatik yaklaşım ön plana çıkmıştır. CIT'in de yer aldığı ABD'deki hâkim düşünce akımı buyken GYTE'nin içinde bulunduğu Türkiye'de, Osmanlı, Fatih döneminde, (Farabi, İbn-i Sina etkisi) akılcılığın etkisiyle yeni kurulan bazı önemli medreselerin (Fatih'in Sahn-ı Seman, Kanuni'nin Süleymaniye medreseleri gibi) müfredatlarında nakli (dini) bilimlerin yanında akli bilimlerin de yer aldığı görülmektedir. Ancak bu denge 16. yüzyılın ikinci yarısında Ebussuud Efendi'nin medreseleri dini makam olan Şeyhülislamlığa bağlamasıyla nakli bilimler lehinde gelişmiş ve 17. yüzyıl (1600) başında akli bilimler neredeyse sıfırlanmıştır. Bu durum kısmi ve arizi olarak Tanzimat döneminde bir parça düzeltilmek istense de genel hatları itibarıyla 1933 Üniversite Reformu'na kadar devam edegelmıştır. 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar bütün yabancı tesirleri gâvur icadı diye karşılayan fanatik dinci görüş sadece çağdaş bilimin gelişmesini değil, askeri ve sivil teknolojilerden çeşitli sanat alanlarına kadar hemen her alanda duraklatıcı etkide bulunmuştur. (Ülken, 2013: 58; Gürüz, 2003; Adivar, 1939)

Özetle, Doğu'da son 6 yüzyıldır gerçeğe sadece kavramsal ve/veya metafiziksel yollarla ulaşılmaya çalışılması nedeniyle kayda değer, katkı yapan ve önemli hiçbir buluş ortaya konulamamıştır. Buna mukabil Batı, rasyonalizme dayanan görgülcü (ampirik- deneye dayanan) yöntemle gerçeğe (bilgiye) çok daha sağlıklı ulaşmış ve sayılamayacak kadar çok icat, keşif ve yeni bilgi yaratmıştır. Kanımca Batı ve Doğu âlemleri arasındaki en kesin "ayırıcı faktör" gerçeğe ulaşmada, bilgi üretmede kullandıkları kafa yapısı (zihniyet programlaması) olmuştur.

Zihniyet dünyamızın önemli bir kısmı davranışlarımıza yön veren değerlerden oluşmaktadır. Kültürel değerler adını verdiğimiz bu özelliklerin analizini hem toplumsal yaşama ilişkin hem de üniversitelere ilişkin değerler altında incelenebilir. Batı ve doğu üniversitelerinin tarihsel gelişimi, önemli isimleri, kullandıkları söylemler ve bilime yaklaşımları (gerçeği ortaya çıkaracak yöntem tercihleri) Tablo 3'te verilmiştir.

**California Institute of Technology Neden Bir Türk Üniversitesi Değildir?
Kültürlerarası Bir Analiz**

Tablo 3: Doğu ve Batı'da Üniversitelerin Bilime Yaklaşımlarının Kısa Bir Tarihçesi

	DOĞU	BATI
1. PARADİGMA	<ul style="list-style-type: none"> • 800'ler İlk İslam medresesi- Bağdat • 900- 1200 <ul style="list-style-type: none"> ▪ Akıl= Akli: -Farabi - İbn-i Sina - İbn-i Rüşd - Kelam= Nakli: -Eşari - İmam Gazali • İctihat devri kapanır • Eğitim dili Arapça • 1460-1600 <ul style="list-style-type: none"> ▪ Medreseye Devam ▪ 1460: Fatih Medreseleri ▪ 1550: Süleymaniye Medreseleri ▪ % 50 Akli, %50 Nakli ▪ Eğitim dili Arapça 	<ul style="list-style-type: none"> • 1100'ler İlk Batı Üniversitesi- Bologna Schola • 1150-1400 İbn-i Rüşd öğrenilmeye ve doğu ve Antik Yunan keşfedilmeye başlanıyor • Eğitim dili Latince • 1460-1600 Schola Devam – Akılcılıkla birlikte <ul style="list-style-type: none"> ▪ Reformlar ▪ İncil çeşitli dillere tercüme edilir ▪ Kilise Almanya ve İngiltere'de etkisini kaybeder ▪ 1447: Matbaa icat edilir ve kullanılır ▪ Eğitim dili ülkenin kendi dilinde ▪ Özgür düşünce kavgası Bruno, Galileo
2. PARADİGMA	<ul style="list-style-type: none"> • 1556 Ebussuud tüm medreseleri Şeyhülislamlığa bağlar. Eğitim dinin etkisine girer. • 1570- 1600 Birgili Mehmet: "<i>Tüm doğa bilimleri ve felsefe İslam'ın özüne aykırıdır.</i>" • Etkili olur • 1600 başında medrese müfredatı tamamen nakli olur. 1600-1700 Kadızade Mehmet: "Peygamberden bu yana gerçekleşen tüm icat ve yenilikleri reddeder. • 4. Murat buna uyar • Aristo mantığı • Eğitim dili Arapça 	<ul style="list-style-type: none"> • 1500-1700 Akıl ve görgüculükle birlikte <ul style="list-style-type: none"> ▪ Locke ▪ Hobbes ▪ Bacon ▪ Spinoza ▪ Leibniz ▪ Copernicus ▪ Galileo ▪ Hume ▪ Berkeley Aydınlanma çağının başlaması Bilimde Aristo mantığı bırakılır Dekart mantığı gelir Aklın üstünlüğü tartışılmaz Eğitim dili ülkenin kendi dilinde

Ceyhan Aldemir

3. PARADİGMA	<ul style="list-style-type: none"> • 1700-1870<ul style="list-style-type: none"> ▪ 1727: matbaa ▪ 1727-1830 arasında 97 kitap basılmış ▪ Batı anlamında yükseköğrenim kurumları (Harbiye, Tıbbiye, Mühendishane) ▪ Felsefe yok ▪ Filozof yok ▪ Tarih, sosyoloji, ekonomi yok ▪ Eğitim dili Arapça • 1871<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kız çocuklarına okuma izni ▪ Eğitim dili Osmanlıca ▪ Kuran ilk kez matbaada basıldı • 1933<ul style="list-style-type: none"> ▪ Batılı anlamda ilk üniversite-İstanbul Üniversitesi ▪ Eğitim dili Türkçe ▪ Kuran Türkçe'ye çevrildi	<ul style="list-style-type: none"> • 1700-1870<ul style="list-style-type: none"> ▪ Endüktif ve pozitif düşünce en üst düzeyde ▪ Bugünkü üniversite yapısı-Humboldt üniversite modelinin ortaya çıkışı ▪ Tamamıyla araştırmaya dönük, akıl hâkim laboratuvarsız okul yok ▪ Çok sayıda filozof ▪ Eğitim ülkenin kendi dilinde ▪ Çok sayıda modern üniversite nüveleri ▪ Çok sayıda felsefi akımlar ▪ Birçok konunun bilimselleşmesi
---------------------	---	--

Bilime bakışımız yani bilimle ilgili zihniyet yapımız toplumsal kültürümüzden etkilenmiştir. Önceden de söylediğim gibi dünyaya bakışımızı (zihniyetimizi, felsefemizi) dolayısıyla davranışlarımızı etkileyen en önemli kültürel unsur değerlerdir. Bilginin üretildiği ortamlardaki hâkim kültürel değerler bilinmeden sağlıklı bir analiz yapmak mümkün değildir. 1600-1700'lerden 1950'li yıllara kadar Batı'da ve Türkiye'de hâkim genel kültürel değerlerden bazıları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4'te görüleceği üzere Türk kültürel değerleri geleneksel ve çağdaş olarak adlandırılmıştır. Geleneksel değerler kaybolmuş değildir, ancak 16.-19. asırlardaki kadar etkin değildir. Bunların yerine Batı ile temas sonucu özellikle Tanzimat'la birlikte onlarınkine çok benzer değerler oluşmuştur. Bunların etkinlik kazanması ise 1923 Cumhuriyet'ten sonra olmuştur (Örn., laiklik gibi). Nitekim üniversite reformu da tam da bu sırada 1933'de yapılmıştır. Bu dönemi izleyen değerler modern ve/veya çağdaş değerler olarak adlandırılmıştır.

Tablo 4'te görüleceği üzere Türk kültürel değerleri geleneksel ve çağdaş olarak adlandırılmıştır. Geleneksel değerler kaybolmuş değildir, ancak 16.-19. asırlardaki kadar etkin değildir. Bunların yerine Batı ile temas sonucu özellikle Tanzimat'la birlikte onlarınkine çok benzer değerler oluşmuştur. Bunların etkinlik kazanması ise 1923 Cumhuriyet'ten sonra olmuştur (Örn., laiklik gibi). Nitekim üniversite reformu da tam bu sırada 1933'de yapılmıştır. Bu dönemi izleyen değerler modern ve/veya çağdaş değerler olarak adlandırılmıştır.

**California Institute of Technology Neden Bir Türk Üniversitesi Değildir?
Kültürlerarası Bir Analiz**

Tablo 4: Geleneksel-Çağdaş Türk ve Batı Değerleri

DOĞU (TÜRKİYE)		BATI (A.B.D.)
Geleneksel Türk Değerleri <ul style="list-style-type: none"> • Ataerkil • Toplulukçu • Sapkınlar şeytandır • Asker • Bağımlı • Kaderci • Yaşlıya saygı • Otokrat, merkezi • Kırsal • İşbirlikçi • Tutucu	Modern Türk Değerleri <ul style="list-style-type: none"> • Esnek, uyum sağlayabilen • Değişimlere ve yeniliklere açık • Özgüvenli, bağımsız • Girişimci • Cesur • Eğitim ve bilime değer veren • Daha demokratik ve uzlaşmacı • Özgür, mobil • Laik • Hala geleneksel değerlerin izlerini taşır • Kentli	<ul style="list-style-type: none"> • Başarı • Pragmatik • Sorgulayıcı • Bağımsız • Bireysel • Denetimci (doğa denetlenebilir) • Rekabetçi • Laik • Hoşgörülü • Kentli • Yaratıcı • Eğitim ve bilim çok önemli

Yüzyıllarca içe dönük kapalı sistemlerin özelliklerini andıran geleneksel değerlerle yaşayan Türk toplumunun biraz daha detaylı analizini yapmak istediğimizde ise karşımıza Çizelge 6'daki gibi bir tablo çıkmaktadır. Değerli iktisat tarihçimiz Sabri Ülgener Hoca'nın 1951 tarihli Doçentlik tezinden (Ülgener, 1951) istifade ederek hazırladığım bu tabloda o zamanki Osmanlı toplumunu oluşturan üç sınıfın kendilerine ait alt-kültür değerleri ele alınmaktadır. Bu değerler bu sınıfların zihniyet dünyalarını da oluşturmaktadır. Temelde iktisadi zihniyetimizi ortaya koymaya çalışan Ülgener Hoca, aynı zamanda sosyolojik sınıfların kültürel değerlerini de ortaya koymuştur.

Osmanlı dönemindeki zihniyet dünyaları üzerine ciltler dolusu analizler yapılabilir. Ancak böyle bir tasarruf bu çalışmanın amacını aşacağından sadece Tablo 4'teki geleneksel Doğu (Türkiye) değerleriyle Tablo 5'deki o toplumu oluşturan sınıfların değerleri arasındaki benzerliğe ve tutarlılığa dikkat edilerek yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu değerlerin güçlü değerler oldukları ve çok uzun yıllar yaşayabilecekleri gerçeğini de kabul etmek gerekir ki çağımızda dahi bunların bazılarının çok etkili olarak varlıklarını sürdürdüklerini biliyoruz.

Tablo 5: Osmanlı Döneminde Zihniyet Dünyaları

ÜST SINIFLAR Üniversite Hocaları, Hakimler, Subaylar, Hükümet Üyeleri, Üst Düzyer Görevliler, Saray Mensupları, Eşraf ve Ayan	ORTA SINIFLAR Tüccar, Esnaf (Loncalar)	KÖYLÜ
<ul style="list-style-type: none"> • Ağalık ve Efendilik Şuuru • İhtişam ve Debdebe • Tahakküm • Merkezi • Hesapsız Tüketim • Rütbe ve Mansıp • Asıl ve Soy İddiası • Ticaretle Uğraşmaz • Kâr Temini Asıl ve Necip Değildir • Çalışmak Zul'dur, Aşağılık Bir İştir • İmtiyaz • Altın, Gümüş Toplayıp Gömme • Süreklilik 	<ul style="list-style-type: none"> • Toplulukçu, Kendi İçinde Dayanısmacı • Geleneksel İş ve Sanat Anlayışı • Usta-Kalfa-Çırac Hiyerarşisi • Kuralcılık • Otoriteye Saygı • Yaratıcı ve Yeniliğe Yer Yok • Rutin • Bugünü Yaşa • Geç Gel Erken Git • İş Değıştirmek Yok • Kanaatkâr ve Tevazu • Hırs ve Tamahtan Uzak • Kalite Önemli, Kantite Değil, • Süreklilik 	<ul style="list-style-type: none"> • Tevekkül • Teslimiyet-İtaat • Kanaatkâr • Kaderci • Dar, Statik Hayat Anlayışı • Süreklilik

Şimdi ana sorumuza geri dönersek acaba üniversite olarak adlandırılabilcek Osmanlı yükseköğretim kurumları bu değerlerden nasıl etkilenmişti? Batı kültürlerinde üniversite ve bilime bakışı etkileyen değerler neler olmuştur? Tablo 6 bu soruların cevabını vermektedir.

Tablo 6: Genel Olarak 17. Asır ve Sonrasında Doğu ve Batı Kültürlerinde Üniversite ve Bilime Bakışı İlgilendiren Kültürel Değerler

	DOĞU (TÜRK, ARAP, İRAN, ÇİN)	BATI (KUZEY VE BATI AVRUPA, ABD)
1	Hafızlık, ezbercilik	Bağımsız, hür düşünen
2	Otoriteye karşı itaatkâr ve sadık	Otoriteyi sorgulayan, otoriteye sadık değil
3	Kendini kul görme	Kendini hâkim görme
4	Meraksız	Meraklı
5	Cahil	Cahil değil
6	Yeniliğe kapalı	Yeniliğe açık ve yaratıcı
7	Mistik-sufist	Eleştirel akıl
8	Taklit, kopya	Orijinal ve işlevsel
9	Statik ve renksiz	Renkli ve dinamik

California Institute of Technology Neden Bir Türk Üniversitesi Değildir? Kültürlerarası Bir Analiz

Önceki tablolarımızdaki değerlerle de örtüşen ve/veya onların uzantıları gibi görünen bu değerlere bakıldığında birkaç özellik dikkati çekmektedir. Doğu (Osmanlı) medreseleri ve 1902'de kurulan üniversite benzeri olması arzulanan ve 1933'te kapatılan Dar-ül Fünun'da eğitim kesinlikle ezbere ve hafızlığa dayanıyordu. 1933 Üniversite Reformu'nu hazırlamak üzere Türkiye'ye davet edilen Malche'nin Dar-ül Fünundaki ilk gözlemi de bu olmuştur. Kayıtsız, şartsız, sorgusuz sualsiz inanmayı emreden ve öğrenme faaliyetini ezbere dayandıran dini eğitimin etkisidir bu. Bu 11. asırdan beri İslam medreselerindeki öğretim biçimi olmuştur. Böyle bir ortamda hocaya itaat ve sadakat çok önemlidir. Onun anlattıklarını sorgulamak kesinlikle kabul edilemez bir davranıştır. Tek gerçek kitap (kelam) olduğu için merak etmeye de gerek yoktur. İnsan yalnız Allah'ın değil onun yeryüzündeki gölgesi halife-padişahın da kuludur. Meraksız insanların yenilik peşinde koşmalarını beklemek hayaldir. Bunu yapan ve diğerlerinden farklı davranan birkaç kişi de (Molla Lütfi XV. asır, Sarı Abdurrahman Çelebi XVI. asır) zaten öldürülmüşlerdir. "İcat çıkarma" deyimini çok eski bir deyimdir. Tam da meraksız, cahil, yeniliğe kapalı, bunaltacak derecede renksiz ve durağan bir kültürdür bu. Bu da bize neden sadece Türkiye'de (Osmanlı'da) değil tüm Doğu ülkelerinde de icat ve keşiflerin son 6 yüzyıldır yapılamadığını, önemli sayılabilecek filozofların, hatta tarihçilerin yetişemediğini açıklar. Batı ise bunun tam tersini yapmıştır. 100 yıldan bu yana verilen Nobel bilim ödüllerinin neredeyse tamamının Batılı ülkelere gitmesi tesadüf olmasa gerektir.

Tablo 7: Kültürel Bağlamda Caltech ve Genel Olarak Türk Üniversiteleri

	CALTECH	TÜRK ÜNİVERSİTELERİ
1	Akıllı idealizm	Kötü taklitçilik
2	Zengin bilgililik	Çok kısır ve kısıtlı bilgi üretimi
3	Verimli yaratıcılık	Verimsiz çalışmalar (yenilik çok az)
4	İnsana saygı	Statüye Saygı
5	Akıl ve emeğe saygı	Kıdeme Saygı
6	Araştırma ve yayın çok yoğun	Mukayese edilemez
7	Politika üstü	Politize

Bu tarihsel bilgiler ışığında Batı kültürünün ürünü CIT ile Doğu kültürü ürünü Türk üniversitelerinin (GYTE) maddi özellikler açısından karşılaştırılması yukarıda yapılmıştır. Tarihsel analizden sonra bu

Ceyhan Aldemir

karşılaştırma bir de kültürel bağlamda yapılmak istenirse Tablo 7'ye bakılabilir.

Batı ülkelerinden ABD ve İngiltere'deki en iyi ikişer üniversitenin öz-değerlerine baktığımızda (Tablo 8) önceki tartışmalarımızın geçerliliği pekişmektedir.

Tablo 8: ABD ve İngiltere'deki İlk Beşteki Dört Üniversitenin Öz Değerleri

	İngiltere		ABD	
	Cambridge	Oxford	MIT	CIT
1	Düşünce özgürlüğü	Akademik özgürlük	Yaratıcılık ve Farklılık	Araştırma
2	Ayrımcılık yapmama özgürlüğü	Mükemmeliyetçilik	Dürüstlük	Gerçek
3			Liyakat	Özgürlük

Karşılaştırmadan anlaşılacağı üzere önde gelen 4 Batı üniversitesi özetle özgürlük (düşünce, akademik, ayrımcılık yapmama) ve yaratıcılık gibi değerler üzerinde durmaktadır. Kuşkusuz bu değerler kısa vadede ortaya çıkmış değerler değildir. İngiliz üniversiteleri 7-8 yüzyıllık kurumlardır. En genç olan CIT bile 124 yaşındadır. Bu değerler toplumsal ve üniversite değerlerinin birbirleriyle etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır. Zamanımızda Türk üniversitelerinin bu anlamda etkileşimde bulunabileceği toplumsal kültür, toplumun bilime bakışı, bilim anlayışı, bilime verdiği önem maalesef gelişimi destekleyici değil kısıtlayıcı hatta engelleyici bir oluşum arz etmektedir. Dolayısıyla uzun fersahlı bilimsel gelişim için sadece devlet politikaları değil uygun kültürel değerler de gerekmektedir. Mevcut kültürel yapıyla Türk üniversitelerinden herhangi birinin bir CIT olabilme ihtimali neredeyse sıfıra yakındır.

Bu tarihsel analiz açısından İşletme Fakültemizin öz değerlerine baktığımızda seçilen değerlerin hem toplumsal hem de üniversite kültürleriyle alakalı olduklarını görüyoruz. 1992 yılında kurulan İşletme Fakültesi 1993 yılında Fakülte Kurul üyelerinin uzunca bir tartışması sonucunda: birlik, tolerans, özgüven, yaratıcılık ve girişimcilik değerlerini öz değerleri olarak oybirliğiyle kabul etmiştir. Bu değerlerin ne kadar geçerli olduğunu, sürekli ve gerçeği temsil ettiğini 2013'te Dekanlıkça yaptırılan yeni değerler çalışmasının da aynı sonuçlara ulaşmış olmasından anlıyoruz. Bu değerlerden ilki birlik ve ikincisi tolerans, o dönemde fakülte akademisyenlerinin tecrübeleri ışığında dış belirsizliklere karşı (darbeler,

California Institute of Technology Neden Bir Türk Üniversitesi Değildir? Kültürlerarası Bir Analiz

YÖK, Rektörlük müdahaleleri gibi) korunma içgüdüleriyle tespit edilmiş değerlerdir.

Aslında, bu değerler diğer değerleri de gerçekleştirmek ve fakülteye kimlik kazandırmak açısından da son derece önemlidir. Genellikle diğer değerlerimizin yaratıcılık, girişimcilik ve bunlar için gerekli özgüvenin ise batı değerlerine daha yakın olduklarını görmekteyiz. Bunu da o dönemdeki Fakülte Kurul üyelerinin büyük bir çoğunluğunun liberal-demokratik batı üniversitelerinden derece almış arkadaşlar olmasında aramalıyız. İçsel ve dışsal tehditlerin daha da arttığı zamanımızda gerçek anlamda bilimsel çalışmalar yapmak istiyorsak birbirimize daha hoşgörülü olmak ve birliğimizi kaybetmemek durumundayız. En büyük endişem, yeniliğe taraftar gibi durup yenilik için gerekli enerjiden yoksun, tembel ve eskilerin tabiriyle kifayetsiz muhterislerin, özetle hipokrasinin Fakülteye hâkim olmasıdır. İşletme Fakültesi buradaki analizime göre hem ülke hem de bağlı olduğu üniversitenin kültüründen farklı adeta çölde vaha gibi bir bilim ve eğitim yuvasıdır. Fakültemiz, liberal-çağdaş ve demokratik değerlerin ağırlıklı olduğu, kişilerin birbirlerine hoşgörülü ve saygılı davrandığı çok ender Türk kurumlarından birisidir. Birbirine düşmüş, bilim yerine sürekli dedikodu üreten, renksiz, zevksiz ve görgüsüz okumuş yarı cahillerden olmamanız, vizyonunuzun daima dünyaca önde gelen çağdaş üniversitelere erişmek, onlarla eşit olmak, onlarla aynı kulüpte, aynı Lig'de olması dileğiyle hem kurumum hem de sizler için çok renkli çok güzel bir gelecek arzuladığımı bilmenizi istiyorum.

KAYNAKÇA

- Adivar A. (1939). Osmanlı Türklerinde İlim. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Gürüz K. (2003). Yirmibirinci Yüzyılın Başında Türk Milli Eğitim Sistemi. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
Hofstede G. (2003). Cultures Consequences. CA: Sage Publication.
Marko İncili, Kitabı Mukaddes. www.kitabimukaddes.com
Şengör, C. (2015). Newton Neden Türk Değildi? İstanbul: Ka Kitap.
Ülgener, S.F. (1951). İktisadi İnhitat Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet Meseleleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
Ülken, H.Z. (2013). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.